

**«Сіра зона» як маркер громадянства
(на матеріалі романів С.Жадана «Інтернат» та А.Куркова «Сірі бджоли»)**

Яніна Іванівна Кулінська

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри україністики,
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця
(бульвар Тараса Шевченка, 13, Київ, 01601, Україна);
e-mail: yanbit@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-8160-3203>*

Кількість виданих книжок про війну на Донбасі годі полічити. Пишуть відомі письменники й початківці, арміїці, волонтери, журналісти, очевидці подій й просто охочі. Спершу цю нішу, в основному, репрезентували збірки фейсбучних нотаток, спогади безпосередніх учасників, репортажні видання, так звані зразки «нон-фікшн прози». Потому з'явилися друком і художні твори. Це засвідчило той факт, що сучасне українське суспільство потребує такої літератури. А відтак усі ці тексти потребують уважного прочитання та аналізу не лише пересічних українців, а й фахівців. У річці розмови про воєнну літературу йдеться також і про функціональні аспекти: комунікативний, інформаційний, естетичний.

Романи С. Жадана «Інтернат» і А. Куркова «Сірі бджоли» одразу вирізнялися з-поміж інших творів ціннісною системою, художньою цінністю твору, зрештою, авторським ступенем правдивості. Дослідниця проаналізувала їх у контексті інших книжок відповідної тематики, висвітлила літературно-критичний дискурс навколо текстів. Авторка ретельно дослідила жанрово-стильові ознаки текстів, визначила особливості на раці письменницької оповіді, виокремила особливості сучасної воєнної прози. Особлива увага приділена образам місцевих жителів «сірої зони», їхньому сприйняттю війни, становленню громадянської позиції та національної ідентичності тощо. Проаналізовано бінарну опозицію світоглядів, які досі великою мірою впливають на культурно-історичну самоідентифікацію народу України. Це національно-демократична модель проти ідеологічної спадщини комунізму, яка лежить в основі ідентичності «радянської людини». Ця позиція великою мірою ретроградна для більшості сучасників, особливо молоді, та для старшого покоління – це своєрідна форма психологічного притулку.

Ключові слова: воєнна проза, «сіра зона», дім, хронотоп, герой-громадянин, самоідентифікація, відповідальність

Кулинская Я. И. «Серая зона» как маркер гражданства (на материале романов С. Жадана «Интернат» и А. Куркова «Серые пчелы»)

Количество изданных книг о войне на Донбассе сложно даже посчитать. На эту тему пишут известные и начинающие авторы, армейцы, волонтеры, журналисты, очевидцы событий и просто желающие высказаться. Поначалу эту нишу в основном представляли сборники фейсбучных заметок, воспоминания непосредственных участников, репортажные публикации, так называемые образцы «нон-фикшн прозы». После появились на свет и собственно художественные произведения. Это стало доказательством, в первую очередь, того что современное украинское общество нуждается в такой литературе. Следовательно, все эти тексты требуют внимательного прочтения и анализа не только рядовых украинских читателей, но и специалистов. В русле разговора о военной литературе поднимается также вопрос и о функциональных аспектах: коммуникативном, информационном, эстетическом.

Романы С. Жадана «Интернат» и А. Куркова «Серые пчелы» сразу выделялись среди других произведений ценностной системой, художественной целостностью, литературным качеством произведений, в конце концов, авторскою степенью правдивости. Исследовательница проанализировала их в контексте других книг соответствующей тематики, осветила литературно-критический дискурс вокруг текстов. Автор тщательно исследовала жанрово-стилевые признаки текстов, определила особенности наррации писательского повествования, выделила особенности современной военной прозы. Особое внимание уделено образам местных жителей «серой зоны», их восприятию войны, становлению гражданской позиции и национальной идентичности и тому подобное. Проанализирована бинарная оппозиция мировоззрений, которые до сих пор во многом влияют на культурно-историческую самоидентификацию народа Украины. Это национально-демократическая модель, противостоящая идеологическому наследию коммунизма, которое лежит в основе идентичности «советского человека». Эта позиция во многом ретроградная для большинства современников, особенно молодежи, и для старшего поколения – это своеобразная форма психологического убежища.

Ключевые слова: военная проза, «серая зона», дом, хронотоп, герой-гражданин, самоидентификация, ответственность

Kulynska Yanina. "Gray zone" as a marker of a citizenship (based on S. Zhadan's novel "Boarding School" and A. Kurkov's "Gray Bees")

The number of published books about the war in the Donbass can not be counted. Well-known writers and beginners, soldiers, volunteers, journalists, eyewitnesses and just willing write. At first, this niche was mainly represented by collections of Facebook notes, memoirs of direct participants, reportage publications, so-called samples of "non-fiction prose". Then came the print and the artwork. This testified to the fact that modern Ukrainian society needs such literature. Therefore, all these texts require careful reading and analysis not only of ordinary Ukrainians, but also of specialists. In the stream of conversation about military literature it is also about functional aspects: communicative, informational, aesthetic.

S. Zhadan's novels "Boarding School" and A. Kurkov's "Gray Bees" immediately differed from other works by their value system, artistic value of the work, and, finally, the author's degree of truthfulness. The researcher analyzed them in the context of other books on relevant topics, highlighted the literary-critical discourse around the texts. The author carefully researched the genre and style features of the texts, identified the features on the walkie-talkie, highlighted the features of modern military prose. Particular attention is paid to the images of local residents of the "gray zone", their perception of the war, the formation of civic position and national identity and more. The binary opposition of worldviews, which still greatly influence the cultural and historical self-identification of the people of Ukraine, is analyzed. This is the national-democratic model against the ideological legacy of

communism, which underlies the identity of the "Soviet person". This position is largely retrograde for most contemporaries, especially the young, and for the older generation such an ephemeral "return" to Soviet identity is a form of psychological asylum.
Key words: military prose, "gray zone", house, chronotope, hero-citizen, self-identification, responsibility

Війна не тільки збурила вітчизняне суспільство, а й стала викликом для творчості: справжній бум переживають література (вийшли друком понад 150 книжок [13]) і кіно: «Кіборги» (2017), «Львівськ 2014: Батальйон Донбас» (2019) «Добровольці Божої чоти» (2015), «Іній» (2016), «Невидимий батальйон» (2017) та ін., у репертуарі театрів з'явилися тематичні п'єси: «Котел» Марії Старожицької (2016), «Безодня» Ореста Огородника (2015), «Місто Z: Хранителі» за однойменною п'єсою Владислава Лебедева (2015), мюзикл для дітей «Незвані гості у Країні Світла» (2015) та ін.

Одразу за друком нових книжок про російсько-українське протистояння на Сході з'явилася низка загальних літературознавчих оглядів про переламні історичні події. Серед них Олега Коцарева «Сім книг про Майдан і війну» і «Література війни. Дев'ять книг про фронт 2016 року», «Військові хроніки: 10 найкращих українських книг про АТО», «Топ 10 книг про АТО», І. Бондаря-Терещенка «За спиною – 5 книг про АТО і довкола», М. Петрашука «10 книг про свою війну», Трофименко Т. «5 книжок #підфорум: інтернат Жадана, місто Z, пригоди ерцгерцога, драма української жінки та ліфт у паралельну реальність та ін.»

З'явилися також і наукові розвідки, присвячені окремим книжкам про АТО-ООС, зокрема, С. Філоненко «"Маріупольський процес" Галини Вдовиченко в контексті сучасної літератури про АТО», Н. Головченко «"Блокпост" або Формула успіху Бориса Гуменюка», О. Гонюк «Хронотоп міста в романі С. Жадана «Інтернат», Г. Улюра «Доця: коли жінка убиває», М. Марченко «Ілюзія непричетності: "За спиною" Гаськи Шиян та ін.

Однак усі ці роботи не є ґрунтовними комплексними дослідженнями воєнної літератури, більше смаковими підбірками на прочитання й осмислення подій сьогодення, або ж представлення окремих творів з певного ракурсу.

Перші роки збройного протистояння 2014-2017 здебільшого це були фейсбучні нотатки, фронтіві щоденники різного ступеня майстерності так звана проза nonfiction. Найвідоміші – Б. Гуменюка «Блокпост», О. Мамалуя «Військовий щоденник», А. Пальваля «Савур-Могила: Військові щоденники», В. Трофимович «Любов на лінії вогню», Н. Розлуцького «Нотатки мобілізованого» та ін. Війна – важлива й болісна тема, і кожен з авторів хоче висловитися щодо російсько-українського протистояння з різних причин. Але дуже часто такі тексти

страждають від доволі низької як фактологічної, так і художньої якості.

Проте останнім часом ніша воєнної літератури активно заповнюється і художніми творами. З'явилися й одразу зажили слави книжки про фронтіві донбаські будні, про само ідентифікацію і нового героя-українця. Такі твори не тільки жанрово різноманітні, а й мають неабиякий попит у сучасному суспільстві. Серед найпопулярніших – романи «Інтернат» С. Жадана, «Сірі бджоли» А. Куркова, «Довгі часи» В. Рафєєнка, «Аеропорт» С. Лойка, «Брати» В. Іваніни, «Чорне сонце» В. Шкляра, «Ти зробив усе, що зміг» Л. Орляк, «Позивний Бандерас» С. Дзюби та А. Кірсанова, «Укри» Б. Жолдака, «У степах під Авдіївкою» О. Вільчинського, «Маріупольський процес» Г. Вдовиченко, «Оголений нерв», «Повернутися дощем» та «Ракурс» Св. Талан, «За спиною» Г. Шиян, «Східний синдром» Ю. Ілюхи, «Доця» Горіха Зерня та ін.

Мета нашої роботи – системно та всебічно дослідити романи «Інтернат» С. Жадана та «Сірі бджоли» А. Куркова як зразки нетипової сучасної української воєнної прози про російську агресію на Сході. Зокрема, осмислити використання світоглядних ідей авторів, простежити динаміку образів персонажів та їхню еволюцію, дослідити кризу, причини та наслідки втрати ідентичності головних героїв, визначити особливості нарації оповіді та стильову манеру письменників. Окрім цього, виокремити й проаналізувати проблему внутрішньої бездомності-зайвості персонажів та їхнього екзистенційного сирітства-самоти, а також поняття Дому як філософсько-онтологічної константи. У цьому контексті важливим є аналіз таких локусів, як інтернат, мотель, магістраль, дорога, блокпост тощо.

З огляду на специфіку матеріалу актуальними будуть, передусім, два ракурси інтерпретації: з точки зору поетики тексту та з позицій художнього сприймання (рецептивно-естетичної точки зору). Саме тому опиратимемося на теоретичні положення праць О. Бандури, О. Галича, Г. Клочка, Ю. Коваліва, М. Моклиці, В. Пахаренка, Г. Поспелова, Б. Томашевського (які розглядали тему як елемент змістової організації літературно-художнього твору) та наукових студій В. Ізера та Г. Р. Яусса, У. Еко, М. Зубрицької, Д. Наливайка, присвячених питанням рецептивної естетики. До аналізу залучені і виступи-інтерв'ю письменників, літературно-критичні статті та інформативні повідомлення в періодиці.

Більшість літературних оглядачів (Т. Трофименко, А. Саба) не сприйняли роман С. Жадана. Так, літературознавець Т. Трофименко дорікнула письменникові ніби його роман – «... явно написана нашвидкуруч найбільш схематична й поверхова проза Жадана, повністю базована на

самоповторах» [15]. А «Сірі бджоли» А. Куркова критики майже повністю проігнорували.

Та у контексті нової воєнної прози обидва романи помітно вирізняються: передусім, ціннісною системою, героями, художньою цінністю твору, також авторським ступенем правдивості.

Наскрізною темою «Інтернат» С. Жадана та «Сірих бджіл» А. Куркова є людина та її Дім, її Батьківщина. Обидва автори спробували показати війну з точки зору мирного населення, не військових, а цивільних, однак тих, хто перебуває на лінії фронту. Це намагання розкрити настрої місцевих жителів і пояснити, чим вони керуються, пристаючи на ту чи іншу позицію, чому зрештою втрачають свій голос.

Про війну, як насильницьке заглушення голосу цивільних громадян, – говорить і сам С. Жадан: «... якраз мирне населення мало б зробити з цього певні висновки і розуміти, що приведення війни у свій дім – це автоматичне позбавлення самого себе голосу» [8]

Як зазначає літературний критик К. Воздвиженський, С. Жадан родом сам з цього регіону, а отже «... відчуває сучасний Донбас так, як Андрухович стару Галичину, це в буквальному сенсі дар, який дає «перевагу гри на своєму полі» [2]. Тому й ситуації, подані в «Інтернаті», коли люди переходять кордон, намагаючись врятувати когось зі своїх близьких, цілком реалістичні й навіть типологічні.

Одразу слід зауважити, що ані «Інтернат» С. Жадана, ані «Сірі бджоли» А. Куркова – не є традиційним зразком воєнної літератури з епічним полотном подій та мільйонними людськими долями, батальними сценами й героїчними образами військових. Війна тут це, зокрема, вихід армійців із Дебальцевого («Інтернат») чи «сіра зона» й снаряди, що літають над селом, це убитий, що лежить непохованим на полі, блокпости («Сірі бджоли») – але все разом швидше декорації, на тлі яких і розгортаються події. Війну і С. Жадан, і А. Курков більше подають як каталізатор соціальних реакцій, що раптом оприявнили всі накопичені в соціумі та його громадянах проблеми.

Головний герой роману С. Жадана – Пашка, звичайний вчитель української мови в середній школі у донбаському селищі. Він із родини робітників, усе життя якої пов'язане зі станцією. Там працювали його батьки, сюди після навчання у місті повернувся і Пашка. Викладав у школі, оминав усі конфлікти. На перервах спілкується з учнями винятково російською «... мовою говорив лише під час уроків, ніби це якісь медичні терміни, яким просто немає застосування в щоденному житті...», ідентифікує себе як «Пашу», а не «Павла» та усіяко намагається уникнути відповіді, який саме предмет він викладає. Його позиція,

суголосна багатьом жителям Донбасу: «я ні за кого», «Кожен сам вирішує собі, що робити, з ким бути. Кожен сам за себе...».

Так тихо й непомітно минали навчальний рік і життя. Чоловік мав якісь стосунки із жінками (Мариною), але офіційно не одружувався. Коли сестра-провідниця вирішила віддати свого сина-епілептика до інтернату, – теж не заперечував. Бо усіяко й завжди уникав не лише сварок, а й відповідальності. Пашка ніколи не цікавився політикою, тож неймовірно здивувався, коли рідна станція, а разом і його дім опинилися в прифронтовій зоні. Однак саме обстріли й спонукали чоловіка, зрештою, повернути небожа з інтернату, адже туди так само прилітали снаряди.

Образи сучасників з попередніх романів Жадана – дивакуваті хлопці від перших сторінок до останньої. Та Пашка з «Інтернату» не такий, він інший, здатний до еволюції, що й росте на сторінках твору – від цілковитого лузера до людини з професійною честю та національною гідністю.

Процес становлення громадянина застає вчителя в дорозі. Прийом для автора не новий, адже топос дороги С. Жадан використовує часто. Скажімо, у «Депеш Мод» герої поїхали шукати Сашу Карбюратора, щоб повідомити про смерть вітчима, а у «Ворошиловграді» Гера зібрався на батьківщину, аби боронити заправку від рейдерів. Тож у путь рушає і Пашка – забрати малого племінника з казенних харчів додому.

Володимир Топоров у дослідженні «Простір та час» зазначає, що дорога завжди веде до омріяного центру, але «виступає не тільки у формі зримой реальної дороги, але і метафорично – як позначення лінії поведінки (особливо часто моральної, духовної)... метою є не завершення шляху, а сам шлях, входження на нього, приведення свого Я, свого життя у відповідність зі шляхом, із його внутрішньою структурою, логікою та ритмом» [14, с. 268].

Триденна подорож Пашки окупованою територією заповнена хаотичними зустрічями із різними людьми, більшість з попутників так само дезорієнтовані в новій реальності. Про розгубленість місцевих жителів, пересічних громадян, зрештою маленької людини в дегуманізованому світі війни в цілому свідчать і діалоги персонажів: « – Ясно, – каже Паша. – А куда він їх веде? – З міста виводить, – пояснює приземкуватий. – Ось ти як збираєшся вибиратись? – Звідки? – не розуміє Паша. – Звідси» [5, с. 72]. « – Світло прибори, – говорить йому (*Пашці – Я. К.*) жінка й продовжує: – Немає його (*провідника – Я. К.*), уї..в він. Відразу ж і уї..в. – І що тепер? – Аннушка вимогливо питає вже її. – А я знаю? – відповідає їй на це жінка» [5, с. 94]. « – Ей, – окликає він (*Пашка – Я. К.*) мужика. – Чия шуба? — Я ї..у? – мужик озирається й дивиться на Пашу важко, неприязно» [5, с. 189].

Разом із тим, оці метушливі й поспішні знайомства з Вірою із так званої турагенції чи з Анною з мотелю, з ветеринаром, що живе у

квартирі на 3-му поверсі якогось будинку увиразнюють образ пересічних людей як безликої маси. І суть такої людини найповніше розкриває епізод зі зривання синьо-жовтого прапора в інтернаті: «... вони хотіли його (прапор – Я. К.) зірвати, а Ніна (директорка інтернату, теж колишня вихованка цього закладу – Я. К.) не давала. А всі стояли й дивились. – І що? – далі не розуміє його Паша. – Тих, хто зривав, було всього двоє. І одна Ніна. А всі інші просто стояли й дивились. І нічого не робили. Чоловік сто – дивились, нічого не робили...» [5, с. 168].

Оце безлике й сіре, масово-совкове заповнило й роз'їдає сучасний соціум, і починається воно там, де має бути просвіта й високі ідеали, – у школі.

Приміром, колега-трудолик й товариш Пашки намагається не втручатися у шкільний булінг й усіяко «морозиться», коли варто захистити учня, директорка школи, яка просто не здатна ані співчувати, ані розуміти своїх вихованців, фізкультурник Валера з інтернату, що може принести води й показати дорогу, однак не має авторитету, ані поваги серед дітей, бо здатний говорити лише про минуле, і навіть мужня директорка Ніна, яка любить і піклується про дітей, та місцеві її відкрито недолюблюють.

Тож у романі С. Жадана учитель жодною мірою не є наставником юних душ, що сповідує високі ідеали, натомість він зображений автором так само маленькою людиною-ремесником від педагогіки.

Образ Паши і «колег по цеху» увиразнює процес зниження рівня цінностей, ідеалів у суспільстві, – вважає літературознавець Н. Головченко. На її думку, «саме це питання, – як жити у світі, де немає високих цінностей та ідеалів є стрижневою думкою твору, над якою змушує замислитися автор» [3].

Та саме в дорозі, йдучи розкислим полем кількадесят кілометрів під крижаним зимовим дощем, Пашка чи не вперше замислюється про «своїх» і «чужих» і усвідомлює, що «свої» це не завжди ті, хто нагодує (у романі це роблять бойовики) й не ті, хто звабить «кісточкою» (згадує, як бойовик привабив собаку, який спершу біг за Пашкою, снікерсом, і тоді: «Пес тут-таки зводиться на лапи й підібгавши хвоста, спускається вниз. Хапає снікерс, пожадливо його ковтає, лягає під машиною, намагаючись не дивитися на Пашу» [5, с. 79].

Утискаючись в багнюку під свистом мін, Пашка, зрештою, думає про прапор у своєму паспорті, міркує над словами Ніни про снаряди, що летять з-за російського кордону, про байдужість, а почасти й заклики місцевих жителів, якій привели війну на Донбас. Згадує розмову з Сашком: «... малий усе допитувався в Паши, за кого він, що робитиме, у кого стрілятиме. Паша, як завжди, неохоче відповідав, що його це не стосується, що його

ніхто не влаштовує, що він ні за кого. На це малий, цілком несподівано видав щось на зразок того, що знати його не хоче, і що йому соромно, і що його рідний дядя – просто рідкісний мудака. Паша... потім дізнався, що, виявляється, у малого в класі в перші ж тижні закатували когось із батьків. А Паша про це не знав...» [5, с. 124].

Літературний критик К. Воздвиженський зазначає про «Інтернат» С. Жадана, як про твір «... суцільного дискомфорту: герой увесь час мріє то обігрітися, то поїсти, то поспати, чи просто пробігти прострільовану ділянку шляху і залишитися неушкодженим...» [2].

Дорога під обстрілами стає потужним чинником, аби закладене в характері головного героя «Інтернату», однак досі нереалізоване зрештою активізувалося. Три доби споглядання воєнних буднів – це той поштовх, який повертає Пашка до реальності – він усвідомлює необхідність громадянського вибору, як і свою відповідальність перед суспільством. Бо там, де живуть герої Жадана, її рівень неабияк знижений. Саме на цьому наголошує директорка Ніна: з дітьми треба говорити і про страх, і про відповідальність, і не боятися називати речі своїми іменами.

І коли Пашка після своєї мандрівки окупаційною територією, зрештою, це збагнув – він починає змінюватися: спершу допомагає жінкам вибратися з вокзалу, потому забирає пораненого армієця до шпиталю й навіть асистує хірургові. Висхідною точкою, звідки починається дорога і шлях до переродження героя, яка мотивує до змін – залишається його Дім.

Сюди учитель повертається зовсім іншим: він готовий до відповідальності. Про еволюцію головного героя «Інтернату» С. Жадана свідчить його діалог з журналістом-спостерігачем ОБСЄ Пітером. Той вирішив покепкувати з професії Павла, мовляв, викладати в цих краях українську – так ніби латину (*тобто мертву мову* – Я. К.). Та у вчителеві прокинулася фахова й людська гідність – тож він достойно відповідає іноземцю.

Власне з цих реплік і проступає суть нинішнього конфлікту: на Донбасі – більшість є просто мешканцями, українцями за територією проживання, однак не громадянами своєї держави за духом і наповненістю.

На окрему увагу заслуговує і наскрізний образ інтернату, дістатися до якого і повернутися звідки – мета головного героя. В романі Жадана цей навчально-виховний заклад для дітей розташований на горі. Так само, як і Касталія–резервація духовного життя з роману Г. Гессе «Гра в бісер» чи будинок-фортеця з роману «Дім на горі» В. Шевчука. Аскетичний орден інтелектуалів у Касталії опікується освітою і вихованням молоді. Дім у В. Шевчука – символ спокою і рівноваги духу, здатний за потреби відновити й заспокоїти, або ж прискпати травмовану пам'ять.

Однаку романі Жадана головне для вихованців навчального закладу – це вижити і не лише у війні, а й у суспільстві, бо як влучно й метафорично каже

Пашка «Ми ж тут всі, якщо подумати, як в інтернаті живемо, кинуті всіма, але нафарбовані» [5, с. 147]. Тож у цьому контексті можна говорити і про втрату не лише Дому як місця мешкання, а й про його масштабніше значення – рідної землі, того макрокосму, де відчуваєш себе вільним і захищеним.

Саме тому у романі так багато руху: герої йдуть – їдуть–біжать–втікають в інтернат/з інтернату – усе задля пошуку спасіння й затишку, свого прихистку, своєї Батьківщини.

Про втрачені унаслідок війни безпеку й Дім, про психологічну безпритульність соціуму непрямо свідчить й образна символіка тексту – зокрема, безпритульні пси. Вони обирають собі хазяїна не того, що в нього довго жили, а того, що їх годує нині. А ще кинуті тепер напризволяще збиваються в зграї й нападають на перехожих: Павло й Санька, пробираючись через мороз, рілля, темряву, яри і зруйновані будинки, намагаються втекти від здичавілих псів, що переслідують їх.

Суголосним до «Інтернату» С. Жадана є роман «Сірі бджоли» А. Куркова. Одряду зазначимо, що цей роман досить незвичний для одного з найпопулярніших на Заході українських письменників. Насамперед, заявленою в романі тематикою і героєм. Бо попередні романи – належали головню до так званої міської прози й персонажі тут майже завжди інтелектуали, що залюбки спілкувалися у кав'ярнях за філіжанкою кави.

Натомість Сергій Сергійович – колишній шахтар, що вийшов на дочасну пенсію через набуту в копальні хворобу, нині він селянин-пасічник, який живе в покинутому селі на Донбасі, у «сірій зоні», де не те що вишуканих кав'ярень – традиційних крамниці й пошти немає, а світло зникло ще кілька років тому. По обидва боки від Малої Староградівки – фронт, тому вулиці села порожні й прострілюються з двох боків, адже коли почалися бойові дії, геть усі жителі з нього ввійшли. Так у романі А. Куркова з'явилося село-привид, що віддалено нагадує місто-привид у С. Жадана: «Паша дивиться на місто й зовсім його не бачить. Бачить лише чорну яму, над якою, наче повітряні змії, висять великі чорні дими з довгими хвостами. Так, мовби хтось викачує з міста душі. Й ці душі – чорні, гіркі, чіпляються за дерева, пускають коріння в підваги, ніяк їх не вирвеш» [5, с. 115].

Обидва населені пункти абсолютно десакаралізовані, з них пішло життя, вони позбавлені життєвої енергії і сили та репрезентують безнадію, песимізм і душевну порожнечу героїв обох романів.

У забутому й покинутому напризволяще між двома фронтами населеному пункті на своїх подвір'ях залишилися лише двоє односельців, що вчепилися за свої хати-господарства – Сергій Сергійович і його заклятий друг-ворог

дитинства Пашка Хмеленко. Колишні однокласники – нині по різні боки барикад. Сергійович підтримує українських арміюців, Пашка – бойовиків із російськими кураторами. Тому їхнє спілкування зведене до мінімуму, бо небезпечно для обох. Проте зараз чоловікам не до ворожнечі, бо усе їхнє щоденне життя обертається навколо виживання.

Тож «Сірі бджоли» А. Куркова, як і у С. Жадана – роман, передовсім, про долю мирного населення, в чій домівки одного дня увірвалася війна. Потому місцеві жителі стали її заручниками, відтак мусять мешкати в нових реаліях. Сергійович не виїхав зі Староградівки – бо не хотів кидати своїх бджіл, шість вуликів. («Я не воюю, а просто житель війни», – каже герой роману. – Я. К.). Бджоли для нього не просто захоплення, вони – сенс його існування.

Утім, війна буває різна, у Староградівці вона точиться щодня, хоча й невидима. Адже звичне життя ламається – ніде купити харчів, нема електрики, а отже, й зв'язку, не надходить пошта, нема спілкування. Замкнений простір, майже повне безчасся і людина на зламі історії посеред нього. Сергій Сергійович бачить тільки життя навколо себе і над своїм селом, коли там пролітають снаряди.

Герой А. Куркова загалом схожий на персонажа С. Жадана. Він так само не амбіційний й інертний в житті, зник буги, як усі, не вирізнитися нічим. Саме того він дратується на Віталіну, його дружину, яка вийшла на вулицю незвичайній для села «міській» «мурашиній» сукні: «...одразу з речей витягла, випрасувала, одягла й пішла до церкви... він намагався її спинити, умовляв щось інше вдягти, та де там! ... Думала вона тоді, що Сергій разом з нею вулицею прогуляється, але він її тільки до хвіртки провів. А далі йти з дружиною, «у рудих мурахах» вбраною, засоромився. І крокувала вона сама, сміливою і навіть зухвалою ходою, приваблюючи сусідів до парканів, вікон і хвірток... кілька наступних днів все село їй кістки перемивало...» [9, с. 13]. То не дивно, що згодом від нерішучого Сергійовича йдуть дружина з донькою, і він не намагається зрозуміти чи повернути родину, потому всіляко уникає відповідальності через стосунки з Галеєю й відверто боїться влади, особливо окупаційної. Однак за потреби готовий до ризику й до вчинків.

Скажімо, коли наважується поховати на полі загиблого волонтера, молодого хлопця з сережкою у вусі, хоча від цього відмовляються і українські військові, бо, мовляв, не їхній, так само, як і Пашка-односелець.

До слова, в «Інтернаті» С. Жадана убиті українські танкісти лишуються непохованими на полі, про полеглих Пашці-учителю розповідає водій-ігуана: «Там два трупи було, я цілий тиждень їздив, хоч би хто прибрав. А сам чьо не прибрав? – раптом обертається до нього Паша. – Да нах..я вони мені! – різко відповідає йому ігуана» [5, с. 56-57]. Залишать герої «Інтернату» лежати біля

інтернатського яблуневого саду і убитого українського снайпера. Подивитися на небіжчика, якому щодня за десять восьма дзвонять син чи донька, Пашку поведе Сашко. Та погребти мертвого арміяця ніхто не погодиться.

Натомість Сергій Сергійович попри усі ризики везе до дітей, які чекають на Діда Мороза, торбину убитого волонтера з цукерками. Так ніби виконує останню волю загиблого, адже той квапився з гостинцем саме до них. Дізнавшись від Петра про декомунізацію, провадить її у Староградівці самостійно – знімає усі прибудинкові таблички, де вказанавулиця Леніна, й прибиває нові – з вулицею Шевченка. Старі таблички прилаштовує біля дому Пашці-однокласнику, бо той завжди мріяв жити зі йменням вождя світового пролетаріату: «За «вулицю Леніна» дякую! Це ти гарно придумав! Такий подарунок! Мені цей Шевченко вже ось тут сидів! – І він (*Пашка, сусід Сергійовича – Я. К.*) провів по горлу [9, с. 82]

І цей діалог скеровує до головного підтексту обидвох романів: в сучасному українському суспільстві триває протистояння двох світоглядних позицій, які досі великою мірою впливають на культурно-історичну самоідентифікацію народу України.

З одного боку – традиційна етнокультурна ідентичність, мета якої – національне відродження, з головним інструментом утвердження – мовою, з ідеалом – козацтва, з народністю та етно-самобутністю. Її адепти – арміяці ЗСУ, оборонці Донецького летовища, герої романів В. Шкляра, Б. Жолдака, В. Іванини, С. Талан, Г. Вдовиченко, Горіха Зерня. Вони теж вкладаються в пантеон національних героїв, серед яких Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Грушевський, С. Петлюра, С. Бандера і Небесна Сотня. Ця модель ідентичності відтворюється в ідеології, психології та інформаційній активності так званого національно-демократичного табору.

А на герці проти них – ідеологічна спадщина комунізму, яка лежить в основі ідентичності «радянської людини», що асоціюється з Росією як спадкоємицею СРСР. Більшість репрезентантів цієї моделі – люди старшого віку, пенсіонери, які першими квапилися на референдуми, збиралися на проросійські мітинги, шалено вітали появу так званих ДНР і ЛНР, і буденно здавали адреси своїх сусідів із проукраїнською позицією для «розстрільних списків». «Через три місяці після цієї розмови Марина здала мою адресу (*головної героїні «Ельфа – Я. К.*) у «розстрільні списки ДНР...» [4, с. 109]. «Вони тут усі на Ніну (*директорка інтернату, з проукраїнською позицією, не дала зняти державний стяг із будівлі – Я. К.*) злі. Минулого літа, коли все

почалося, хотіли здати її в комендатуру...» [5, с. 142]

Ця позиція великою мірою ретроградна для більшості сучасників, однак для старшого покоління таке ефемерне «повернення» до радянської ідентичності – це своєрідна форма психологічного притулку. Про колишню втрачену країну з пієтетом згадує фізрук Валера з «Інтернату»: «У нас була справжня країна, нам не треба було боятися. Я своє дитинство завжди згадую з усмішкою ...» чи старий з вокзалу, який радіє, бо «навалюють наші» й цікавиться у Пашки, чого «не відповідають ваші», а загалом очікує відповіді з жовтою ненавистю в очах.

Та повністю характер Сергія Сергійовича розкривається, як і Пашки в «Інтернаті» С. Жадана, у дорозі. Чоловік вивозить вулики з бджолами туди, де не стріляють, щоб у меду не було присмаку війни: спершу у Запорізьку область, потім під Бахчисарай у Крим до знайомого пасічника, кримського татарина Ахтема. І тут знову звучить тема загрози для рідного Дому. Здається, це – чи не перше в нашій художній прозі звернення до проблеми новітньої окупації півострова.

У «Сірих бджолах» хронотоп, і це не випадково, позначений чіткими рамками. Йдеться про сконденсований художній час і простір, координати якого означені Мала Староградівка – село Веселе, що на Запоріжжі – Албат (Куйбишеве) у Криму.

М. Бахтін, досліджуючи форми хронотопу, зауважував: «Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір ж інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії» [1, с. 247].

Саме під час своєї вимушеної мандрівки Сергій Сергійович наважується, чи не вперше, озвучити свою незгоду й оприятити позицію. Йдеться про епізод, коли чоловік приїжджає до Запорізької області, й там потрапляє на похорон колишнього АТОВця. Люди зустрічають труну арміяця, стоячи навколішки вздовж дороги (бо «всі так роблять»). І саме цього Сергійович робити не хоче. Бо його трактування рідної землі й ставлення до загиблого захисника – речі, які не виставляються на позір, а переживають на самоті.

У цьому штрихові увиразнюється характер героя: сам, без примусу, він ризикує життям, перейменовуючи вулицю. А тут – ризикує життям, бо не згоден бути як усі. Раніше у Сергійовича протест був більше внутрішнім, непоказним і не поясненим для інших, на кшталт відмови бойовикові-гостю випити зі кришталевого черевичка, сімейної реліквії. Тоді, як Петрові, українському бійцю, не просто дозволяє, а навіть пропонує. Нині він озвучує свою незгоду і готовий боронити заявлену позицію.

Ще більше посилюється рішучість Сергія Сергійовича після знайомства з родиною кримських татар. На прохання Айсилу, дружини Ахтема, він вирушає у Сімферополь в міський відділ ФСБ, щоб дізнатися про долю зниклого кримця, після арешту Бекира поспішає до поліції, аби засвідчити про непричетність хлопця до крадіжки і навіть рятує 17-річну Айше від переслідувань спецслужб.

І неабияким мужнім вчинком стає для героя підлив гранатою одного з власних вуликів із бджолами, бо той побував у фєбшників. Бджоли після того посірили й стали дивними, Сергійович запідозрив, що їх інфікували й це може становити бактеріологічну загрозу, тому й позбувся вулика разом зі своїми підопічними.

Хронотоп в «Інтернаті» С. Жадана і романі «Сірі бджоли» А. Куркова виконує однакову характерологічну функцію. Зовнішній хронотоп – ховає в собі інформацію про час (2014 р., ХХІ століття) та місце подій у творі (усі дії навколо маршруту пристанційне селище – будівля інтернату в місті («Інтернат»), Мала Староградівка – Веселе – Албат («Сірі бджоли»), тоді як внутрішній – охоплює душі головних героїв і позначений їхніми думками, переживаннями, уявленнями, сподіваннями, сновидіннями тощо.

Разом із тим, обидва персонажі – почасти неприкаяні герої. Вони всюди чужі. Особливо чітко це простежується в мандрівці Сергія Сергійовича: у Центральній Україні (на Запоріжжі) – він чужий, бо з Донецька, у Росії – чужий, бо з України, у кримців – чужий, бо православний, а для місцевих росіян теж підозрілий, бо приятель з кримськими татарами. « – Та знаю, що не місцевий! (Сергій Сергійович – Я. К) – простодушно видихнула жінка. – З татарами дружите, а православних уникаєте! Мабуть, до ісламу перейшли?» [9, с. 275]. Ситуація в суспільстві, коли ти в своїй країні почувашся зайвим, так само потребує нагального розв'язання.

Обидва романи мають абсолютну лінійність сюжетів, що своєю чергою передбачає лише два можливих фінали. Подеколи їхні герої переживають особистісні флешбеки, особливо відчутно, коли вони згадують минуле і колишні родини – Сергій Сергійович дружину Віталіну й доньку Анджеліку, Пашка – цивільну дружину Марину. Подеколи повертаються і в своє дитинство та юність. Та такі подорожі в давньоминулене применшують уваги до сьогодення, швидше виконують додаткові функції, бо прояснюють обставини характеротворення персонажів.

Війна на Донбасі стала для багатьох українців, і зокрема сучасних письменників своєрідним професійним викликом і даниною модній темі з романтичним забарвленням: майже невідомий регіон з певним історичним і етнографічним бекграудом, звичайну боротьба за волю тощо.

Своє бачення російсько-українського протистояння на Сході серед інших письменників першого ешелону (В. Шкляр, В. Іванина, О. Вільчинський та ін.) представили і С. Жадан «Інтернат» та А. Курков «Сірі бджоли», засвідчивши новий етап і власне творчості, й української сучасної прози в цілому.

В «Інтернаті» С. Жадана немає звичних для попередніх творів стьобу й захоплення різними маргіналами чи, приміром, фантазмагоричних сцен – на кшталт футболу з небіжчиками, жартів про монгольських мільціонерів, або іронії в стилі «А чи не Мінпаливенерго підпорядковані крематорії?». Це інший Жадан – максимально серйозний і здатний вивести з дрібних побутових деталей великі проблеми, – це і є ознакою зрілої великої літератури.

Уже звичне письменницьке ампула порушив і А. Курков, один із найвідоміших у Західній Європі українських авторів, чий герої майже завжди – містяни та інтелектуали. Сергій Сергійович із «Сірих бджіл» істотно відрізняється від персонажів інших романів письменника.

Обидва романи – (єдині наразі серед масиву воєнної прози) написані від імені від імені цивільного населення Донбасу – місцевих жителів. У фокусі письменницької уяви – людина та її трансформація під час воєнного лихоліття однак не через фронтів гарячі будні, а через призму відсторонення, психологічного осмислення війни тощо.

Цінність «Інтернату» та «Сірих бджіл» і полягає, передусім, у тому, що вони не естетизують дійсність, натомість дають нагоду подивитися збоку на реальність і дати власну оцінку подіям.

Підтекстом у розкритті основної теми романів і С. Жадан, і А. Курков подають дві позиції в українському постколоніальному регіональному соціумі, які не просто не збігаються, а відверто конфліктують. Бо один світогляд досі обернений в минуле й презентує радянську модель світобачення й сприйняття реальності, інший – обстоє національно демократичний вибір. Звідси – основа конфлікту, бо ідентичність «радянської людини є засадничо антидержавною, адже перебуває в антагонізмі з самою ідеєю української незалежності. А відтак проявляється головним чином у конфліктних або маргінальних формах, що й засвідчує збройне протистояння на Донбасі. Відомий політолог М. Розумний зауважує, «під час кризи 2013–2014 рр. більшість представників радянського світогляду у сфері публічної політики та вітчизняному інтелектуальному просторі остаточно ідентифікували себе з агресивною політикою Росії й презентували себе на антинаціональних позиціях [10].

Герої С. Жадана і А. Куркова – пересічні українці, на долю яких випало жити у воєнний час, і які самі вирішили залишитися в «сірій зоні», «вчепилися в свої хати-обійстя», бо це їхній Дім. Вони зазнали поневірянь, пізнали голод, пережили страх під обстрілами, та саме прямуючи лезом між життям та смертю, витримавши екзистенційне сирітство в соціумі-інтернаті та «сірій зоні» і Пашка, і Сергій Сергійович пережили особистісну еволюцію й у характерах обох відбулися кардинальні зміни. Тож даремно автори романів так ретельно вибудовують шлях повернення героїв до Дому, бо це єдино можливий варіант віднайдення внутрішньої цілісності персонажів та

усвідомлення їхньої ролі у макросвіті Великого Дому. Окрім цього, ймовірність попроситися з інтернатом як символічним простором внутрішньої в'язниці.

Однак обидва письменники у свої романи найбільші сподівання й очікування покладають на молодь, яка має чітку позицію й готова безкомпромісно боронити свій вибір і своє право на життя. Так, Сашко з «Інтернату» С. Жадана давно визначився зі «своїми» й «чужими», в дорогу з інтернату прихопив біту, а діставшись до старого дідового будинку – свого рідного Дому, підбирає на зупинці і ховає за пазуху руде плямисте цуценя. Хоча всю дорогу потерпав разом із Пашкою від голодних

безпритульних псів. Сергійович («Сірі бджоли» А. Куркова) вивозить з анексованого Криму Айше, доньку Ахтема та Айсилу, відправляє її у Вінницю під нагляд своєї колишньої дружини, і вірить, що дівчина повернеться з материка вже до звільненого півострова.

Те, що в останньому розділі роману наратором виступає саме Сашко, небіж Пашки, який повернувся з інтернату додому, і підтверджує думку С. Жадана, що прищепити в сучасному суспільстві морально-етичні цінності, підняти державу на інший рівень, вочевидь – завдання молоді, постколоніального покоління, неураженого страхом і рудиментами попередніх епох.

Література

1. Бахтин М. М. *Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике* // Бахтин М. М. *Вопросы литературы и эстетики*. Москва: Худож. лит., 1975. 504 с.
2. Воздвиженський К. "Інтернат": війна тхне мокрою псятиною. Новий роман нарешті дорослого Жадана. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/79859/Internat_vijna_tkhne_mokroju_psatynouju_Novuj_roman (дата звернення: 26.09.2020)
3. Головченко Н. Про «відмороженого» Пашу Сергія Жадана // Буквоїд. 2018. 24 травня. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/05/24/072033.html> (дата звернення: 26.09.2020)
4. Горіха Зерня Тамара. Доця: роман. Київ: Білка, 2019. 285 с.
5. Жадан С. *Інтернат: роман*. Чернівці: Вид-во «Меридіан Черновіц», 2017. 336 с.
6. Жежера В. Книга року BBC: Граната у вулику Куркова. 7 листопада 2018 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46095198> (дата звернення: 26.09.2020)
7. Качак Т. Тема війни і миру в сучасній українській прозі для дітей та юнацтва // Українська література в загальноосвітній школі. 2015. № 3. С. 22-24. URL: file:///E:/Download/Ulvzsh_2015_3_6.pdf (дата звернення: 26.09.2020)
8. Куришко Д. Жадан про «Інтернат»: приводячи війну у дім, ти ризикуєш втратити багато. 6 грудня 2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42185504> (дата звернення: 26.09.2020)
9. Курков А. Сірі бджоли: роман. Харків: Вид-во «Фоліо», 2018. 235 с.
10. Розумний М. Виклики національного самовизначення: монографія. 2016. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Rozumniy_druk-915a0.pdf (дата звернення: 26.09.2020)
11. Саба А. Що вдалося і не вдалося Жадану в "Інтернаті"? 14 листопада 2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41982889> (дата звернення: 26.09.2020)
12. Свєрбілова Т. Г. Взаємодія візуального і наративного рівнів у сучасному романі дороги ("Інтернат" Сергія Жадана і "Похований велетень" Кадзуо Ішігуро) // Сучасні літературознавчі студії. 2018. Вип. 15. С. 172-180. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE (дата звернення: 26.09.2020)
13. Скоріна Г. Книги про війну: сучасний феномен української літератури. 18 жовтня 2019. URL: <https://www.armyfm.com.ua/knigi-pro-vijnu-suchasnij-fenomen-ukrainskoi-literaturi/> (дата звернення: 26.09.2020)
14. Топоров В. Пространство и текст // Текст: семантика и структура. Москва, 1983. С. 227-284. URL: http://e-dejavu.ru/p/Publ_Torogov_Space.html. (дата звернення: 26.09.2020)
15. Трофименко Т. 5 книжок #підфорум: інтернат Жадана, місто Z, пригоди еригерцога, драма української жінки та ліфт у паралельну реальність // Новинарня. 12 вересня 2017 р. URL: <https://novynarnia.com/2017/09/12/5-knizhok-pidforum-internat-zhadana-misto-z-prigodi-ertsgertsoga-drama-ukrayinskoyi-zhinki-ta-lift-u-paralelnu-realnist/> (дата звернення: 26.09.2020)
16. Шуман С. «Сірі бджоли»: Андрій Курков про "жителів війни" на Донбасі. Deutsche Welle. 28 серпня 2019. URL: <https://www.dw.com/uk/a-50166336> (дата звернення: 26.09.2020)

References

1. Baxty`n M. M. *Formy vremeny` y` xronotopa v romane. Ocherky` po y`story`cheskoj poety`ke. Voprosy ly`teratury y` estety`ky`* (Question of literature). M. Xudozh. ly`t. 1975. 504 s.
2. *Vozdvy`zhens`ky`j K. "Internat": vijna txne mokroyu psyaty`noyu. Novy`j roman nareshti doroslogo Zhadana.* URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/79859/Internat_vijna_tkhne_mokroju_psatynouju_Novuj_roman (дата звернення: 26.09.2020)
3. *Golovchenko N. Pro «vidmorozenogo» Pashu Sergiya Zhadana.* Bukvoyid. 24 travnya 2018. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/05/24/072033.html> (дата звернення: 26.09.2020)
4. *Gorixa Zernya Tamara. (2019). Docya. Roman. K. Bilka. 2019. 285 s.*
5. *Zhadan S. Internat. Roman. Chernivci. Vy`davny`cztvo «Mery`dian Chernovicz». 2017. 336 s.*

6. Zhezhera V. Kny`ga roku VVS: Granata u vuly`ku Kurkova. 7 ly`stopada 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46095198>(дата звернення: 26.09.2020)
7. Kachak T. Tema vijny` i my`ru v suchasnij ukrayins`kij prozi dlya ditej ta yunacztva. Ukrayins`ka literatura v zagal`noosvitnij shkoli. 2015. # 3. S. 22-24. URL: file:///E:/Download/Ulvzsh_2015_3_6.pdf (дата звернення: 26.09.2020)
8. Kury`shko D. Zhadan pro «Internat»: pry`vodyachy` vijnu u dim, ty` ry`zy`kuyesh vtraty`ty` bagato. 6 grudnya 2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42185504>(дата звернення: 26.09.2020)
9. Kurkov A. Siri bdzholy`. Roman. Xarkiv. Vy`davny`cztvo «Folio». 2018. 235 s.
10. Rozumny`j M. Vy`kly`ky` nacional`nogo samovy`znachennya. 2016 Monografiya. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Rozumnyy_druk-915a0.pdf. (дата звернення: 26.09.2020)
11. Saba A. Shho vdalosya i ne vdalosya Zhadanu v "Internati"? 14 ly`stopada 2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41982889> (дата звернення: 26.09.2020)
12. Sverbilova T.G. Vzymodiya vizual`nogo i naraty`vnogo rivniv u suchasnomu romani dorogy` ("Internat" Sergiya Zhadana i "Pohovany`j veleten" Kadzuo Ishiguro). Suchasni literaturoznavchi studiyi. (Temporary literature studios). 2018. Vy`pusk 15. S. 172-180. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE. (дата звернення: 26.09.2020)
13. Skorina G. Kny`gy` pro vijnu: suchasny`j fenomen: suchasny`j fenomen ukrayins`koyi literatury`. 18 zhovtnya 2019. URL: <https://www.armyfm.com.ua/knigi-pro-vijnu-suchasnij-fenomen-ukrainskoi-literaturi/> (дата звернення: 26.09.2020)
14. Toporov V. / Prostranstvo y` tekst. Tekst: semanty`ka y` struktura. Moskva. 1983. S. 227-284. URL: http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Space.html. (дата звернення: 26.09.2020)
15. Trofy`menko T. 5 kny`zhok #pidforum: internat Zhadana, misto Z, pry`gody` erczgerczoga, drama ukrayins`koyi zhinky` ta lift u paralel`nu real`nist`. Novy`narnya. 12 veresnya 2017. URL: <https://novynarnia.com/2017/09/12/5-knizhok-pidforum-internat-zhadana-misto-z-prigodi-ertsgertsoga-drama-ukrayinskoyi-zhinki-ta-lift-u-paralelno-realist/>(дата звернення: 26.09.2020)
16. Shuman Ye. «Siri bdzholy`»: Andrij Kurkov pro "zhy`teliv vijny`" na Donbasi. Deutsche Welle. 28 serpnya 2019. URL: <https://www.dw.com/uk/a-50166336> (дата звернення: 26.09.2020)

Кулинская Янина Ивановна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинистики, Национальный медицинский университет имени А. А. Богомольца (бульвар Тараса Шевченка, 13, Киев, 01601, Украина); e-mail: yanbit@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-8160-3203>

Kulinska Yanina, PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies, Bogomolets national medical university (Taras Shevchenko Boulevard, 13, Kyiv, 01601, Ukraine); e-mail: yanbit@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-8160-3203>